

PART A :

ભારતના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના નેતાઓ: Leaders of india's freedom struggle:

1. મહાત્મા ગાંધી, 2. જવાહરલાલ નહેરુ, 3. સુભાષચંદ્ર બોઝ

1. મહાત્મા ગાંધી (Mahatma Gandhi)

મહાત્મા ગાંધી, જેમનું પૂરું નામ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી હતું, તેઓ એક અગ્રણી ભારતીય નેતા અને બ્રિટીશ વસાહતી શાસન સામે ભારતીય સ્વતંત્રતા ચળવળમાં ચાવીરૂપ વ્યક્તિ હતા. અહિંસક પ્રતિકારની તેમની ફિલસૂફી માટે તેઓ વિશ્વભરમાં આદરણીય છે, જેને તેમણે "સત્યાગ્રહ" કહ્યો હતો. ગાંધીજીના જીવન અને કાર્યની ઇતિહાસના માર્ગ પર ઊંડી અસર પડી હતી અને તે સમગ્ર વિશ્વમાં નાગરિક અધિકારો, સ્વતંત્રતા અને સામાજિક ન્યાય માટેની ચળવળોને પ્રેરણા આપી રહ્યા છે. અહીં તેમના જીવન અને યોગદાનની વિગતવાર ઝાંખી આપવામાં આવી છે:

પ્રારંભિક જીવન અને શિક્ષણ: (Early Life and Education:)

- મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો જન્મ 2 ઓક્ટોબર, 1869ના રોજ, હાલના ગુજરાત, ભારતના દરિયાકાંઠાના શહેર પોરબંદરમાં થયો હતો.
- તેઓ વૈશ્ય (વેપારી) જ્ઞાતિના એક સાધારણ કુટુંબમાંથી આવતા હતા.
- ગાંધીજીનો ઉછેર હિંદુ ધર્મમાં ઊંડા મૂળમાં હતો અને તેઓ નાનપણથી જ અહિંસાના જૈન સિદ્ધાંત (અહિંસા)થી પ્રભાવિત હતા.
- ગાંધીનો જન્મ એક સમર્પિત હિંદુ પરિવારમાં થયો હતો. તેમના પિતા કરમચંદ ગાંધીએ એક સ્થાનિક રજવાડામાં વડાપ્રધાન તરીકે સેવા આપી હતી અને તેમની માતા પુતળીબાઈએ તેમના આધ્યાત્મિક વિકાસ પર ઊંડી અસર કરી હતી.
- તેમનું શરૂઆતનું શિક્ષણ પોરબંદર અને પછી રાજકોટમાં થયું હતું. ગાંધી એક સરેરાશ વિદ્યાર્થી હતા, પરંતુ તેમણે કર્તવ્ય અને નૈતિકતાની તીવ્ર ભાવના દર્શાવી હતી.
- લંડનમાં, તેમણે યુનિવર્સિટી કોલેજ લંડનમાં કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને 1891 માં તેમને બારમાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા. ઈંગ્લેંડમાં તેમના સમયએ તેમને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ અને વિચારોથી પરિચિત કર્યો, પરંતુ તેમણે તેમના શાકાહાર, દારૂથી દૂર રહેવાનું અને ધર્મોની શોધ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું.

શિક્ષણ અને પ્રારંભિક કારકિર્દી: (Education and Early Career)

- ગાંધીજીએ લંડન, ઈંગ્લેંડમાં કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો અને 1891માં બેરિસ્ટર બન્યા.
- ત્યારબાદ તે વકીલ તરીકે કામ કરવા માટે દક્ષિણ આફ્રિકા ગયો. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જ તેમણે સૌ પ્રથમ વંશીય ભેદભાવનો અનુભવ કર્યો હતો અને સવિનય કાનૂનભંગ અને અહિંસક પ્રતિકારના તેમના વિચારો વિકસાવવાનું શરૂ કર્યું હતું.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં નાગરિક અધિકારોની સક્રિયતા: (Civil Rights Activism in South Africa)

- ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં બે દાયકાથી વધુ સમય ગાળ્યો હતો અને વંશીય ભેદભાવ અને રંગભેદ જેવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરી રહેલા ભારતીયોના અધિકારોની હિમાયત કરી હતી.
- તેમણે ભેદભાવપૂર્ણ કાયદાઓ સામે અસંખ્ય ઝુંબેશ અને વિરોધ પ્રદર્શનો યોજ્યા હતા, જેમાં ઘણીવાર સવિનય કાનૂનભંગ અને અહિંસાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.
- "સત્યાગ્રહ" શબ્દ આ સમયગાળા દરમિયાન સત્ય અને અહિંસા દ્વારા તેમના પ્રતિકારની ફિલસૂફીને વર્ણવવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો.
- દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીના અનુભવો તેમની ફિલસૂફીને આકાર આપવામાં નિર્ણાયક હતા. તેમણે ભારતીય સમુદાયના વકીલ તરીકે કામ કર્યું હતું અને ત્યાં વંશીય પૂર્વગ્રહો અને ભેદભાવનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.
- દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેમની પ્રથમ નોંધપાત્ર રાજકીય સક્રિયતા પ્રસ્તાવિત એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની વિરુદ્ધમાં હતી, જેમાં તમામ ભારતીયોએ સરકારમાં નોંધણી કરાવવી જરૂરી હતી.
- ગાંધીએ નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ (એનઆઈસી)ની સ્થાપના કરી હતી અને અસંખ્ય નાગરિક અધિકારોની ઝુંબેશમાં ભાગ લીધો હતો. તેમની સક્રિયતામાં ઘણી વખત હડતાળો, વિરોધો અને બહિષ્કાર જેવી યુક્તિઓનો સમાવેશ થતો હતો.
- 1913માં એક વિરોધ પ્રદર્શન દરમિયાન, તેમણે હજારો ભારતીય ખાણિયાઓની કૂચનું નેતૃત્વ કર્યું હતું, જેના પરિણામે લગભગ 2,000 દેખાવકારોની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ દક્ષિણ આફ્રિકામાં ભારતીયો દ્વારા સામનો કરવામાં આવતા ભેદભાવ પ્રત્યે આંતરરાષ્ટ્રીય ધ્યાન પણ દોર્યું હતું.

ભારત પરત ફરો અને ભારતીય સ્વતંત્રતા ચળવળમાં નેતૃત્વ: (Return to India and Leadership in the Indian Independence Movement)

- ગાંધી ૧૯૧૫ માં ભારત પાછા ફર્યા અને બ્રિટિશ વસાહતી શાસનથી ભારતીય સ્વતંત્રતા માટેના સંઘર્ષમાં ઝડપથી એક અગ્રણી નેતા બન્યા.
- તેમણે સાદી અને કઠોર જીવનશૈલી અપનાવી, પરંપરાગત ભારતીય વસ્ત્રો (ધોતી) પહેર્યા હતાં અને આત્મનિર્ભરતા (સ્વદેશી)ની હિમાયત કરી હતી.
- ગાંધીએ રાજકીય સક્રિયતાની સાથે નૈતિક મૂલ્યો અને આધ્યાત્મિક વિકાસના મહત્વ પર ભાર મૂક્યો.
- ગાંધીજીના ભારત પાછા ફરવાથી તેમના જીવનનો એક નવો અધ્યાય શરૂ થયો. શરૂઆતમાં તેઓ ગુજરાતના અમદાવાદમાં સ્થાયી થયા અને વિવિધ સામાજિક અને રાજકીય કાર્યોની હિમાયત કરવા લાગ્યા.
- ભારતમાં તેમની શરૂઆતની ચળવળોમાંની એક બિહારમાં ચંપારણ સત્યાગ્રહ (૧૯૧૭) હતી, જેમાં તેમણે શોષણનો સામનો કરી રહેલા ઈંડિગોના ખેડૂતોના અધિકારોની હિમાયત કરી હતી.
- ખિલાફત ચળવળ (૧૯૧૯) : ગાંધીજીએ ખિલાફત ચળવળને ટેકો આપ્યો, જેનો ઉદ્દેશ ઈસ્લામના ખલીફા તરીકે ઓટ્ટોમન સુલતાનની સત્તાને જાળવી રાખવાનો હતો. આ બાબત ભારતમાં વિવિધ જૂથોને એક કરવાની તેમની ક્ષમતાને ચિહ્નિત કરે છે.
- અસહકારની ચળવળ (1920-1922): ગાંધીજીએ બ્રિટિશ શાસન સામે સામૂહિક વિરોધ શરૂ કર્યો અને ભારતીયોને બ્રિટિશ ચીજવસ્તુઓ, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને સરકારી સેવાઓનો બહિષ્કાર કરવાની વિનંતી કરી.

- સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ (1930-1934): સોલ્ટ માર્ચ આ વિશાળ ચળવળનો એક ભાગ હતી, જ્યાં ગાંધી અને તેમના અનુયાયીઓએ દરિયાના પાણીમાંથી પોતાનું મીઠું બનાવીને બ્રિટીશ મીઠાના કરનો ભંગ કર્યો હતો.

ચાવીરૂપ પ્રદાન અને સિદ્ધિઓ:

- અહિંસક પ્રતિકાર : ભારતની સ્વાતંત્ર્ય ચળવળમાં અહિંસક પ્રતિકારની ગાંધીજીની ફિલસૂફી કેન્દ્રસ્થાને હતી. તેઓ માનતા હતા કે નિષ્ક્રિય પ્રતિકાર અને સવિનય કાનૂનભંગ હિંસાનો આશરો લીધા વિના સામાજિક અને રાજકીય પરિવર્તન લાવી શકે છે.
- સોલ્ટ માર્ચ: સવિનય કાનૂનભંગના ગાંધીજીના સૌથી પ્રખ્યાત કૃત્યોમાંનું એક 1930માં સોલ્ટ માર્ચ (દાંડી કૂચ) હતું, જ્યાં તેઓ અને હજારો અનુયાયીઓ મીઠાના ઉત્પાદન અને વેચાણ પરના બ્રિટીશ એકાધિકારનો વિરોધ કરવા માટે અરબી સમુદ્રમાં 240 માઈલ ચાલ્યા હતા.
- ભારત છોડો આંદોલન: 1942માં ગાંધીજીએ ભારતમાં બ્રિટિશ શાસનનો અંત લાવવાની માંગ સાથે ભારત છોડો આંદોલન શરૂ કર્યું હતું. આ સામૂહિક વિરોધ ભારતની સ્વતંત્રતા ભાષીનું એક મહત્વનું પગલું હતું.
- વાટાઘાટોમાં ભૂમિકા : ગાંધીજીએ બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓ સાથેની વાટાઘાટોમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી અને ૧૯૪૭માં ભારતને સ્વતંત્રતા મળી હતી તે વાટાઘાટોમાં તેમણે ભાગ લીધો હતો.

ચાવીરૂપ વિભાવનાઓ અને ફિલસૂફી:

- અહિંસા (અહિંસા) : ગાંધીજીનો મૂળ સિદ્ધાંત અહિંસા અથવા "અહિંસા" હતો. તેઓ માનતા હતા કે હિંસાનો આશરો લીધા વિના સામાજિક અને રાજકીય પરિવર્તન પ્રાપ્ત કરવા માટે દબાયેલા લોકો માટે આ ખ્યાલ સૌથી શક્તિશાળી શસ્ત્ર છે.
- સત્યાગ્રહ: આ શબ્દ "સત્ય" (સત્ય) અને "અગ્રહ" (દૃઢતા)નો સમન્વય કરે છે, જેમાં અહિંસક પ્રતિકાર અને સત્યની શોધમાં ગાંધીજીની માન્યતાનો સમાવેશ થાય છે.
- સ્વદેશી : ગાંધીજીએ અંગ્રેજ ઉત્પાદનો પરની આર્થિક નિર્ભરતા ઘટાડવા માટે આત્મનિર્ભરતા અને ભારતીય બનાવટની ચીજવસ્તુઓને પ્રોત્સાહન આપવાની હિમાયત કરી હતી.
- સર્વોદય: આ શબ્દનો અર્થ "બધાનું કલ્યાણ" એવો થાય છે અને તે ગાંધીજીની ન્યાયપૂર્ણ સમાજની કલ્પનાને પ્રતિબિંબિત કરે છે, જ્યાં દરેક વ્યક્તિ, ખાસ કરીને સૌથી ગરીબ લોકોને, સ્વતંત્રતાનો લાભ મળશે.

હત્યા અને વારસો:

- દુઃખની વાત એ છે કે મહાત્મા ગાંધીની 30 જાન્યુઆરી, 1948ના રોજ એક હિન્દુ રાષ્ટ્રવાદી દ્વારા હત્યા કરવામાં આવી હતી, જેઓ ધાર્મિક સહિષ્ણુતા અને અહિંસા અંગેના તેમના વિચારો સાથે અસંમત હતા.
- ગાંધીનો વારસો અહિંસક પ્રતિકાર, માનવાધિકાર અને સામાજિક ન્યાયના પ્રતીક તરીકે ટકી રહ્યો છે.
- તેમના ઉપદેશોએ માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયર અને નેલ્સન મંડેલા જેવા નાગરિક અધિકારોના નેતાઓને તેમજ વિશ્વભરમાં સ્વતંત્રતા અને ન્યાય માટેની અન્ય અસંખ્ય ચળવળોને પ્રેરણા આપી છે.
- તેમને સામાન્ય રીતે "મહાત્મા" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે સંસ્કૃતમાં "મહાન આત્મા" તરીકે ઓળખાય છે.
- 30 જાન્યુઆરી, 1948ના રોજ નવી દિલ્હીમાં એક હિન્દુ રાષ્ટ્રવાદી નાથુરામ ગોડસે દ્વારા ગાંધીની હત્યા કરવામાં આવી હતી.

- તેમના નિધનથી ભારત અને વિશ્વમાં શોકની લાગણી પ્રસરી ગઈ હતી અને તેમની અંતિમયાત્રામાં લાખો લોકો હાજર રહ્યા હતા.
- ગાંધીજીનો વારસો ભારતીય સ્વતંત્રતાથી આગળ પણ ફેલાયેલો છે. અહિંસાની તેમની ફિલસૂફીએ નાગરિક અધિકાર ચળવળો, શાંતિ કાર્યકરો અને વિશ્વભરના નેતાઓને પ્રેરણા આપી છે.
- માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયર અને નેલ્સન મંડેલા જેવી હસ્તીઓએ ગાંધીજીના સિદ્ધાંતો અને વ્યૂહરચનાઓનો શ્રેય નાગરિક અધિકારો માટેના તેમના પોતાના સંઘર્ષમાં અને રંગભેદ સામે આપ્યો હતો.
- ગાંધીજીના ઉપદેશો વિશ્વભરમાં ન્યાય, માનવાધિકારો અને શાંતિપૂર્ણ પરિવર્તન માટેની સમકાલીન ચળવળોને પ્રભાવિત કરવાનું ચાલુ રાખે છે.

મહાત્મા ગાંધીના જીવન અને દર્શનની ભારત અને દુનિયાભરમાં ઉજવાણી થતી રહે છે અને સ્વતંત્રતા અને ન્યાયની લડતમાં તેમનું યોગદાન દરેક જગ્યાએ લોકો માટે પ્રેરણારૂપ છે.

2. જવાહરલાલ નહેરુ

જવાહરલાલ નેહરુ, જેને ઘણી વાર પંડિત નેહરુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેઓ એક અગ્રગણ્ય ભારતીય મુત્સદ્દી અને રાજકીય નેતા હતા, જેમણે બ્રિટિશ સંસ્થાનવાદી શાસનમાંથી ભારતની સ્વતંત્રતા માટેની લડતમાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવી હતી. તેમણે દેશના પ્રથમ વડા પ્રધાન તરીકે પણ સેવા આપી હતી અને આધુનિક ભારતના આર્કિટેક્ટ્સમાંના એક માનવામાં આવે છે. જવાહરલાલ નેહરુના જીવન, યોગદાન અને વારસાની વિસ્તૃત ઝાંખી અહીં પ્રસ્તુત છે:

પ્રારંભિક જીવન અને શિક્ષણ:

- જવાહરલાલ નેહરુનો જન્મ 14 નવેમ્બર, 1889ના રોજ ઉત્તર ભારતના એક પ્રમુખ શહેર અલ્હાબાદમાં થયો હતો.
- તેમનો જન્મ એક સુશિક્ષિત અને રાજકીય રીતે સક્રિય પરિવારમાં થયો હતો. તેમના પિતા મોતીલાલ નેહરુ એક સફળ વકીલ હતા અને સ્વતંત્રતા ચળવળમાં સૌથી આગળ રહેલા રાજકીય પક્ષ ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ (આઈએનસી)માં અગ્રણી નેતા હતા.
- નેહરુએ ભારતમાં પાશ્ચાત્ય શૈલીનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું અને બાદમાં તેમણે ઈંગ્લેન્ડની હેરો સ્કૂલ અને ટ્રિનિટી કોલેજ, કેમ્બ્રિજમાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

ભારતીય સ્વતંત્રતા ચળવળમાં સામેલગીરી:

- નેહરુની રાજકીય જાગૃતિ તેમના ઈંગ્લેન્ડમાં તેમના સમય દરમિયાન થઈ હતી, જ્યાં તેઓ વિવિધ રાજકીય વિચારધારાઓના સંપર્કમાં આવ્યા હતા અને ભારતીય નેતાઓ અને બૌદ્ધિકોને મળ્યા હતા.
- તેઓ ૧૯૧૨માં ભારત પાછા ફર્યા અને ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં સક્રિયપણે સહભાગી બન્યા અને મહાત્મા ગાંધી, વલ્લભભાઈ પટેલ અને સુભાષચંદ્ર બોઝ જેવી હસ્તીઓ સાથે કામ કર્યું.
- ભારતની સ્વતંત્રતા પ્રત્યે નેહરુની પ્રતિબદ્ધતાએ તેમને અહિંસા અને સવિનય કાનૂનભંગના સિદ્ધાંતો અપનાવવા પ્રેર્યા, જે તેમણે ગાંધી પાસેથી શીખ્યા હતા.
- રાષ્ટ્રવાદી પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ થવા બદલ તેમને ઘણી વખત કેદ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમણે વિવિધ ચળવળો અને બ્રિટિશ શાસન સામેના વિરોધોમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી હતી.

પ્રધાનમંત્રી તરીકે નેતૃત્વ:

- 1947માં ભારતને બ્રિટિશ વસાહતી શાસનથી આઝાદી મળ્યા બાદ ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ દ્વારા જવાહરલાલ નહેરુને ભારતના પ્રથમ વડાપ્રધાન તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.
- પ્રધાનમંત્રી તરીકેના તેમના કાર્યકાળમાં (1947-1964) કેટલીક મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધિઓ અને પડકારોનો સમાવેશ થાય છે:
 - સંસ્થાનું નિર્માણ : નવા સ્વતંત્ર થયેલા ભારતની સંસ્થાઓને આકાર આપવામાં નહેરુએ નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવી હતી. તેમણે ભારતીય બંધારણના મુસદ્દામાં ફાળો આપ્યો હતો, જેને 1950માં અપનાવવામાં આવ્યો હતો.
 - આર્થિક નીતિઓ : નહેરુની સરકારે મિશ્ર અર્થતંત્રની નીતિ અપનાવી હતી અને રાજ્યની આગેવાની હેઠળના ઔદ્યોગિકરણ અને આર્થિક આયોજન પર ભાર મૂક્યો હતો. સરકારે 1951માં પ્રથમ પંચવર્ષીય યોજના અમલમાં મૂકી હતી, જેનો ઉદ્દેશ ગરીબી, બેરોજગારી અને આર્થિક અસમાનતાને દૂર કરવાનો હતો.
 - વિદેશ નીતિ: નહેરુએ શીત યુદ્ધ દરમિયાન બિનજોડાણવાદની નીતિ અપનાવી હતી, અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ અને સોવિયેટ યુનિયન બંનેથી ભારતની સ્વતંત્રતા જાળવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમણે બિનજોડાણવાદી ચળવળ (એનએએમ)માં અગ્રણી ભૂમિકા ભજવી હતી અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘર્ષોમાં શાંતિપૂર્ણ અને તટસ્થ વલણ અપનાવવાની હિમાયત કરી હતી.
 - સામાજિક સુધારાઓ : નહેરુ સામાજિક ન્યાયના પ્રબળ હિમાયતી હતા અને તેમણે બિનસાંપ્રદાયિકતા, કેળવણી અને સ્ત્રીઓના અધિકારોને ઉત્તેજન આપવા માટે ભૂમિ સુધારાઓ અને નીતિઓ દાખલ કરી હતી. તેઓ બિનસાંપ્રદાયિક અને સમાવેશી ભારતમાં માનતા હતા અને આ દૃષ્ટિ ભારતીય બંધારણમાં પ્રસ્થાપિત થયેલી છે.
 - પડકારો : નહેરુએ પાકિસ્તાન સાથે કાશ્મીર સંઘર્ષ, રજવાડાઓનું ભારતમાં એકીકરણ અને ભારત-ચીન સરહદ વિવાદ જેવા પડકારોનો સામનો કર્યો હતો, જે આખરે 1962ના ભારત-ચીન યુદ્ધ તરફ દોરી ગયું હતું.

વ્યક્તિગત જીવન અને વારસો:

- નહેરુને તેમની પુત્રી ઈન્દિરા ગાંધી સાથે ગાઢ અને ભાવનાત્મક સંબંધો હતા, જે પાછળથી ભારતના વડા પ્રધાન બન્યા હતા.
- તેઓ તેમના છટાદાર ભાષણો, પ્રખર લેખન અને વિશ્વ શાંતિ અને નિઃશસ્ત્રીકરણના હિમાયતી તરીકેની તેમની ભૂમિકા માટે જાણીતા હતા.
- જવાહરલાલ નહેરુનું નિધન 27 મે, 1964ના રોજ થયું હતું.
- નહેરુનો વારસો ટકી રહ્યો છે. ભારતની લોકશાહી સંસ્થાઓને આકાર આપવામાં તેમની ભૂમિકા, બિનસાંપ્રદાયિકતા અને સામાજિક ન્યાય પ્રત્યેની તેમની પ્રતિબદ્ધતા અને વૈશ્વિક મંચ પર બિન-જોડાણ અને શાંતિ માટેની તેમની હિમાયત માટે તેમને યાદ કરવામાં આવે છે.

- ભારતમાં 14 મી નવેમ્બરના રોજ ઉજવવામાં આવતા ચિલ્ડ્રન્સ ડે, તેમના જન્મદિવસને ચિહ્નિત કરે છે, જેમાં બાળકો પ્રત્યેના તેમના પ્રેમ અને ભારતના યુવાનો માટે શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવામાં તેમની ભૂમિકાને પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે.

3. સુભાષચંદ્ર બોઝ

સુભાષચંદ્ર બોઝ, જેમને ઘણીવાર નેતાજી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેઓ એક અગ્રણી ભારતીય રાષ્ટ્રવાદી નેતા હતા, જેમણે બ્રિટીશ વસાહતી શાસનથી ભારતની સ્વતંત્રતા માટેના સંઘર્ષમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી હતી. તેઓ એક પ્રભાવશાળી અને દૃઢનિશ્ચયી નેતા હતા, જેમણે સશસ્ત્ર પ્રતિકાર અને આંતરરાષ્ટ્રીય મુત્સદ્દીગીરી સહિત વિવિધ માધ્યમો દ્વારા ભારતની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. સુભાષચંદ્ર બોઝના જીવન, યોગદાન અને વારસાની વિગતવાર માહિતી અહીં આપવામાં આવી છે:

પ્રારંભિક જીવન અને શિક્ષણ:

- સુભાષચંદ્ર બોઝનો જન્મ 23 જાન્યુઆરી, 1897ના રોજ ભારતના ઓડિશાના કટકમાં એક સુશિક્ષિત અને સમૃદ્ધ બંગાળી પરિવારમાં થયો હતો.
- તેમણે ઈંગ્લેન્ડની કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યો હતો, જ્યાં તેમણે શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે ઉત્કૃષ્ટ દેખાવ કર્યો હતો, પરંતુ તેમની પ્રબળ રાષ્ટ્રવાદી ભાવનાઓને કારણે તેમણે અકાળે અભ્યાસ છોડીને ભારત પાછા ફર્યા હતા.

ભારતીય રાષ્ટ્રવાદી ચળવળમાં સામેલગીરી:

- બોઝ 1920ના દાયકામાં ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ (આઈએનસી) અને મહાત્મા ગાંધીના નેતૃત્વમાં અસહકાર ચળવળમાં સામેલ થયા હતા.
- સ્વતંત્રતા પ્રત્યેની તેમની પ્રતિબદ્ધતા અને તેમના નેતૃત્વના ગુણોને કારણે તેઓ આઈએનસીની હરોળમાં ઝડપથી આગળ વધ્યા.
- જો કે, બોઝ આખરે આઈએનસી અને ગાંધીના અહિંસક અભિગમથી હતાશ થઈ ગયા હતા અને માનતા હતા કે ભારતની આઝાદી મેળવવા માટે વધુ આમૂલ પદ્ધતિઓની જરૂર છે.

ફોર્વર્ડ બ્લોકનું નેતૃત્વ:

- 1939માં, બોઝ આઈએનસીના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા હતા, પરંતુ પક્ષના નેતૃત્વ સાથેના મતભેદોને કારણે તેમણે આ પદ પરથી રાજીનામું આપ્યું હતું.
- તેમણે આઈએનસીની અંદર એક વધુ સ્વાતંત્ર્ય સેનાની જૂથ ફોર્વર્ડ બ્લોકની રચના કરી, જે બ્રિટીશ શાસનથી સંપૂર્ણ અને તાત્કાલિક સ્વતંત્રતાની હિમાયત કરે છે.
- સીધી કાર્યવાહીમાં બોઝની માન્યતાને કારણે તેમણે બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ધરી સત્તાઓ પાસેથી ટેકો મેળવ્યો હતો, જેના પરિણામે નાઝી જર્મની અને શાહી જાપાન સાથે તેમનું વિવાદાસ્પદ જોડાણ થયું હતું.

ઈન્ડિયન નેશનલ આર્મી (આઈએનએ)ની રચના:

- દક્ષિણપૂર્વ એશિયામાં જાપાનના સમર્થનની મદદથી 1942માં ઈન્ડિયન નેશનલ આર્મી (આઈએનએ)ની રચનામાં બોઝનું સૌથી મહત્વનું યોગદાન હતું.

- આઈએનએનું લક્ષ્ય સશસ્ત્ર સંઘર્ષ દ્વારા ભારતને બ્રિટીશ વસાહતી શાસનથી મુક્ત કરવાનું હતું. તેમાં ભારતીય સૈનિકો અને યુદ્ધકેદીઓનો સમાવેશ થતો હતો, જેમને જાપાનીઓએ પકડી લીધા હતા.
- આઈએનએના બોઝના નેતૃત્વ અને તેમના પ્રખ્યાત સૂત્ર "જય હિન્દ" (ભારતનો વિજય) એ ઘણા ભારતીયોને આ હેતુમાં જોડાવા માટે પ્રેરિત કર્યા હતા.

વારસો અને અદ્રશ્ય:

- બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન સુભાષચંદ્ર બોઝની ક્રિયાઓ અને એક્સિસ સત્તાઓ સાથેનો તેમનો સહયોગ ચર્ચા અને વિવાદનો વિષય રહ્યો છે. કેટલાક તેમને એક દેશભક્ત તરીકે જુએ છે, જેમણે ભારતની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી કોઈ પણ સાધન શોધ્યું હતું, જ્યારે અન્ય લોકો સરમુખત્યારશાહી શાસન સાથેના તેમના જોડાણની ટીકા કરે છે.
- 1945માં બોઝ રહસ્યમય રીતે ગાયબ થઈ ગયા હતા. તેમના મૃત્યુના સંજોગો અનિશ્ચિત છે, કેટલાક સિદ્ધાંતો સૂચવે છે કે તેઓ તાઈવાનમાં વિમાન દુર્ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા.
- એક સ્વાતંત્ર્ય સેનાની અને એક પ્રભાવશાળી નેતા તરીકેનો તેમનો વારસો, જેમણે ભારતીયોને સ્વતંત્રતા સંગ્રામમાં જોડાવા માટે પ્રેરણા આપી હતી, તે મજબૂત છે. સ્વતંત્રતાના હેતુ પ્રત્યેની તેમની અવિરત પ્રતિબદ્ધતા અને જો જરૂરી હોય તો બળના ઉપયોગમાં તેમની માન્યતા માટે તેમને યાદ કરવામાં આવે છે.
- બોઝનો વારસો ભારતમાં ઉજવવામાં આવે છે, ખાસ કરીને પશ્ચિમ બંગાળમાં, જ્યાં તેમને હીરો માનવામાં આવે છે. કોલકાતાના નેતાજી સુભાષચંદ્ર બોઝ આંતરરાષ્ટ્રીય વિમાનમથકનું નામ તેમના સન્માનમાં રાખવામાં આવ્યું છે.
- ભારત સરકારે બોઝના ગુમ થવા સાથે સંબંધિત કેટલીક ફાઈલોને જાહેર કરી છે, પરંતુ તેમના મૃત્યુની આસપાસના રહસ્યએ લોકોની કલ્પનાને આકર્ષિત કરવાનું ચાલુ રાખ્યું છે.

PART B :

ભારતના લોકો: The people of india:

વંશીય વિવિધતાઓ, વસ્તી, તેની વૃદ્ધિ, વિતરણ, સ્થળાંતર

Racial diversities, Population, its growth, distribution, migration

1. વંશીય વૈવિધ્યતા (Racial diversities) : ભારત અતિ વિવિધતા ધરાવતો દેશ છે, જે વંશીય, વંશીય અને સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિનો સમૃદ્ધ પોત છે. ભારતમાં વંશીય વૈવિધ્યતા અંગેના કેટલાક ચાવીરૂપ મુદ્દાઓ અહીં પ્રસ્તુત છે:

- **વંશીય જૂથો:** ભારતમાં સંખ્યાબંધ વંશીય જૂથો વસે છે, જે દરેક તેની પોતાની આગવી સંસ્કૃતિ, ભાષા અને પરંપરાઓ ધરાવે છે. કેટલાક મુખ્ય વંશીય જૂથોમાં ઈન્ડો-આર્યન્સ, ટ્રિવિડિયન્સ, મોંગોલોઈડ્સ અને વિવિધ સ્થાનિક આદિવાસી સમુદાયોનો સમાવેશ થાય છે.
- **ભાષાઓ:** ભારત ભાષાકીય રીતે વિવિધતા ધરાવતો દેશ છે અને દેશભરમાં 1,600થી વધુ ભાષાઓ બોલાય છે. હિંદી, તેની વિવિધ બોલીઓમાં, સૌથી વધુ બોલાતી ભાષા છે, પરંતુ બંગાળી, તેલુગુ, મરાઠી, તમિલ, ઉર્દૂ અને પંજાબી સહિત 22 સત્તાવાર રીતે માન્ય ભાષાઓ છે.
- **જ્ઞાતિપ્રથા :** ભારતીય સમાજમાં જ્ઞાતિપ્રથાએ ઐતિહાસિક રીતે મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે, જેણે લોકોને વિવિધ સામાજિક જૂથોમાં વિભાજિત કર્યા છે. તેને સત્તાવાર રીતે નાબૂદ કરવામાં આવ્યું હોવા છતાં, ભારતીય જીવનની વિવિધ બાબતોમાં તેની અસર હજી પણ ચાલુ છે.
- **ધાર્મિક વિવિધતા :** ભારત હિંદુ, બૌદ્ધ, જૈન અને શીખ ધર્મ સહિત અનેક મુખ્ય ધર્મોનું જન્મસ્થળ છે. તે નોંધપાત્ર મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તી અને અન્ય ધાર્મિક લઘુમતીઓનું પણ ઘર છે.
- **સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્ય :** ભારતની સાંસ્કૃતિક વિવિધતા તહેવારો, પરંપરાઓ, વસ્ત્રો, કળાઓ અને ખાણીપીણીમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, જે એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશમાં મોટા પ્રમાણમાં બદલાય છે.

2. વસ્તી (Population) : ભારત વિશ્વનો બીજા ક્રમનો સૌથી વધુ વસ્તી ધરાવતો દેશ છે અને તેની વસતિ તેના વિકાસનાં વિવિધ પાસાંઓ પર નોંધપાત્ર અસરો ધરાવે છે. ભારતની વસ્તી વિશેના કેટલાક ચાવીરૂપ મુદ્દાઓ અહીં પ્રસ્તુત છે:

- **વસ્તીનું કદ:** સપ્ટેમ્બર 2021 માં મારી જાણકારી મુજબ, ભારતમાં 1.3 અબજથી વધુ લોકોની વસ્તી હતી, જે જાતિઓ, ધર્મો અને સંસ્કૃતિઓના વિવિધ મિશ્રણનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.
- **વસ્તી વધારો :** ભારતમાં વર્ષોથી નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં વસ્તી વધારો થયો છે. જ્યારે વિકાસ દર ધીમે ધીમે ઘટી રહ્યો છે, ત્યારે વસ્તીના તીવ્ર કદને કારણે સંસાધનોની ફાળવણી અને વિકાસ અંગેની ચિંતાઓ પેદા થઈ છે.
- **જનસંખ્યા વળતર :** ભારતની પ્રમાણમાં યુવા જનસંખ્યા જનસંખ્યાકીય વળતર બનવાની ગર્ભિત ક્ષમતા ધરાવે છે, જે આર્થિક વિકાસમાં ફાળો આપે છે. જો કે, આ માટે શિક્ષણ, આરોગ્ય સંભાળ અને રોજગારની તકોમાં પણ રોકાણની જરૂર છે.

- **પડકારો:** વસ્તીમાં ઝડપથી થઈ રહેલા વધારાને કારણે આરોગ્ય સંભાળ, શિક્ષણ, રોજગારી અને શહેરીકરણ જેવા ક્ષેત્રોમાં પડકારો ઊભા થયા છે. આટલી મોટી વસ્તીની જરૂરિયાતોનું સંચાલન કરવું એ સરકાર માટે એક સતત પડકાર છે.

૩. વસ્તી વિતરણ (distribution) : ભારતની વસ્તીનું વિતરણ સમગ્ર દેશમાં એકસરખું નથી અને પ્રદેશ પ્રમાણે તેમાં નોંધપાત્ર તફાવત જોવા મળે છે. ભારતમાં વસ્તી વિતરણ અંગેના કેટલાક ચાવીરૂપ મુદ્દાઓ અહીં પ્રસ્તુત છે:

- **શહેરી વિરુદ્ધ ગ્રામ્ય :** ભારતમાં મુખ્યત્વે ગ્રામ્ય વસ્તી છે, પરંતુ શહેરીકરણમાં વધારો થઈ રહ્યો છે. મુંબઈ, દિલ્હી, કોલકાતા અને બેંગાલુરુ જેવાં મોટાં શહેરો સૌથી વધુ વસ્તી ધરાવતાં શહેરી કેન્દ્રોમાં સ્થાન ધરાવે છે.
- **પ્રાદેશિક વૈવિધ્ય:** વસ્તી ગીચતા વિવિધ રાજ્યો અને પ્રદેશોમાં અલગ-અલગ હોય છે. ભારતના ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગો દક્ષિણ અને ઉત્તરપૂર્વીય પ્રદેશો કરતા વધુ ગીચ વસ્તી ધરાવે છે.
- **વિતરણને અસર કરતા પરિબળો:** ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ, આબોહવા, ઐતિહાસિક પરિબળો અને આર્થિક તકો જેવા પરિબળો વસ્તીના વિતરણને અસર કરે છે.
- **સ્થળાંતર:** ગ્રામીણ વિસ્તારોમાંથી શહેરી વિસ્તારોમાં સ્થળાંતર એ એક સામાન્ય ઘટના છે, જે વધુ સારી આર્થિક તકો અને સુધારેલા જીવનધોરણની શોધ દ્વારા પ્રેરિત છે.

૪. સ્થળાંતર (migration) : સ્થળાંતર (સ્થળાંતર) એ ભારતના વસતિવિષયક પરિદ્રશ્યનું મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. ભારતમાં સ્થળાંતર અંગેના કેટલાક ચાવીરૂપ મુદ્દાઓ અહીં પ્રસ્તુત છે:

- **આંતરિક સ્થળાંતર:** ભારત નોંધપાત્ર આંતરિક સ્થળાંતરનો અનુભવ કરે છે, જેમાં લાખો લોકો વિવિધ કારણોસર દેશમાં સ્થળાંતર કરે છે. આમાં ગ્રામીણ-થી-શહેરી સ્થળાંતર, આંતર-રાજ્ય સ્થળાંતર અને રોજગાર માટે મોસમી સ્થળાંતરનો સમાવેશ થાય છે.
- **ગ્રામીણ-થી-શહેરી સ્થળાંતર:** ગ્રામીણ વિસ્તારોમાંથી ઘણા લોકો રોજગાર અને વધુ સારી જીવનશૈલીની શોધમાં શહેરોમાં સ્થળાંતર કરે છે. આને કારણે શહેરી કેન્દ્રોનો વિકાસ થયો છે અને કેટલાક વિસ્તારોમાં ઝૂંપડપટ્ટીઓનો વિકાસ થયો છે.
- **આંતર-રાજ્ય સ્થળાંતર:** લોકો ઘણીવાર રોજગારની તકો, સાંસ્કૃતિક કારણો અથવા વધુ સારી જીવનશૈલી માટે રાજ્યો વચ્ચે અવરજવર કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે, પૂર્વીય રાજ્યોમાંથી મજૂરો પશ્ચિમી રાજ્યોમાં કામ શોધી શકે છે.
- **આંતરરાષ્ટ્રીય સ્થળાંતર:** ભારતમાં નોંધપાત્ર ડાયસ્પોરા પણ છે, જેમાં લાખો ભારતીયો વિદેશમાં વસે છે. તેઓ રેમિટન્સ મારફતે ભારતના અર્થતંત્રમાં પ્રદાન કરે છે અને તેમના વતન સાથે મજબૂત સાંસ્કૃતિક સંબંધો જાળવે છે.
- **પડકારો:** સ્થળાંતર આર્થિક તકો લાવી શકે છે, ત્યારે તે આવાસ, માળખાગત સુવિધા અને સામાજિક સંકલન સાથે સંબંધિત પડકારો પણ ઊભા કરે છે, ખાસ કરીને ઝડપથી વિકસતા શહેરી વિસ્તારોમાં.

PART C :

ભારતીય બંધારણ: પ્રસ્તાવના, શાંત લક્ષણો, મૂળભૂત અધિકારો, મૂળભૂત ફરજો

Indian Constitution: Preamble, Silent features, Fundamental rights, Fundamental duties

(૧) પ્રસ્તાવના : ભારતીય બંધારણની પ્રસ્તાવના એક સંક્ષિપ્ત છતાં શક્તિશાળી વિધાન છે, જે બંધારણના મૂળભૂત મૂલ્યો અને ઉદ્દેશોની રૂપરેખા આપે છે. તે બંધારણના અર્થઘટન અને અમલીકરણ માટે માર્ગદર્શિકા તરીકે કામ કરે છે. અહીં વધુ વિગતવાર ભંગાણ છે:

- કી શબ્દસમૂહો:

- "અમે, ભારતના લોકો": આ વાક્ય એ વાત પર ભાર મૂકે છે કે બંધારણ ભારતીય લોકોની સામૂહિક ઈચ્છા અને સાર્વભૌમત્વ પર આધારિત છે, જે દેશના શાસનને આકાર આપવામાં તેમની સત્તાને પ્રકાશિત કરે છે.
- "સાર્વભૌમ, સમાજવાદી, બિનસાંપ્રદાયિક અને લોકશાહી પ્રજાસત્તાક": આ શબ્દો મુખ્ય સિદ્ધાંતો રજૂ કરે છે:
 - "સાર્વભૌમ" એ ભારતની બાહ્ય નિયંત્રણથી સ્વતંત્રતા સૂચવે છે.
 - "સમાજવાદી" સામાજિક અને આર્થિક સમાનતા પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાને પ્રતિબિંબિત કરે છે.
 - "બિનસાંપ્રદાયિક" ધાર્મિક તટસ્થતા અને રાજ્યથી ધર્મને અલગ પાડવાનો સંકેત આપે છે.
 - "લોકશાહી" ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા શાસનની પ્રણાલીને રેખાંકિત કરે છે.
 - "પ્રજાસત્તાક" એ વારસાગત રાજાશાહીના વિરોધમાં, લોકો દ્વારા ચૂંટાયેલા રાજ્યના વડાને સૂચવે છે.

- ઉદ્દેશો:

- "ન્યાય, સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય": આ બાબત સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય એમ તમામ સ્વરૂપોમાં ન્યાયની ખાતરી કરવાની પ્રતિબદ્ધતા પર ભાર મૂકે છે. તે ન્યાયી સમાજના મહત્વને રેખાંકિત કરે છે જ્યાં કોઈની સાથે ભેદભાવ કરવામાં આવતો નથી અથવા હાંસિયામાં ધકેલી દેવામાં આવતો નથી.
- "વિચાર, અભિવ્યક્તિ, માન્યતા, શ્રદ્ધા અને ઉપાસનાની સ્વતંત્રતા": આ બાબત વ્યક્તિને વ્યક્તિગત અભિવ્યક્તિ અને ધાર્મિક આચરણો એમ બંને રીતે તેમના વિચારો અને માન્યતાઓ વ્યક્ત કરવાની સ્વતંત્રતાની ખાતરી આપે છે.
- "દરજા અને તકની સમાનતા": આ સમાન વ્યવહારના સિદ્ધાંત પર ભાર મૂકે છે અને તમામ નાગરિકો માટે તકની સમાન સુલભતા પર ભાર મૂકે છે, પછી ભલે તેમની પૃષ્ઠભૂમિ ગમે તે હોય.
- "વ્યક્તિની ગરિમા અને રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતાની ખાતરી આપતી બંધુત્વ": આ બાબત વ્યક્તિગત ગૌરવને માન આપવાની સાથે-સાથે તમામ નાગરિકોમાં બંધુત્વ અને એકતાની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવાના મહત્વ પર ભાર મૂકે છે.

- **બિનસાંપ્રદાયિકતા:**

- પ્રસ્તાવનામાં "બિનસાંપ્રદાયિક" શબ્દ સૂચવે છે કે ભારત કોઈ પણ ધર્મની તરફેણ કરતું નથી અને તમામ ધર્મો પ્રત્યે સમાન અને નિષ્પક્ષ વલણ જાળવે છે. તે ધાર્મિક સ્વતંત્રતા અને રાજ્યથી ધાર્મિક સંસ્થાઓને અલગ કરવાની ખાતરી આપે છે.

- **સુધારો:**

- પ્રસ્તાવનામાં 1976માં એક વખત સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં મુખ્યત્વે "સમાજવાદી" અને "રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતા" શબ્દોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉમેરાએ સમાજવાદ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાને અને ભારતની એકતા જાળવવાની પ્રતિબદ્ધતાને પ્રતિપાદિત કરી.

- **સત્તાનો સ્ત્રોત:**

- પ્રસ્તાવના એ વાતની પુષ્ટિ કરે છે કે બંધારણ ભારતના લોકો પાસેથી તેની સત્તા મેળવે છે, જે સૂચવે છે કે સરકાર લોકોની સેવા કરવા અને તેમની આકાંક્ષાઓને જાળવવા માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

(૨) ભારતીય બંધારણની મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ : **Salient Features of the Indian Constitution** ભારતીય બંધારણમાં કેટલીક મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ દર્શાવવામાં આવી છે, જે તેને વિશ્વભરનાં અન્ય બંધારણોથી અલગ પાડે છે. અહીં વધુ વિગતવાર સમજૂતી આપવામાં આવી છે:

• **લાંબુ બંધારણ:**

- ભારતીય બંધારણ એ વૈશ્વિક સ્તરે સૌથી લાંબા લેખિત બંધારણોમાંનું એક છે. તેમાં અસંખ્ય લેખો, સમયપત્રકો અને સુધારાઓ સાથેનું એક વ્યાપક માળખું છે.
- તેની લંબાઈ વૈવિધ્યસભર અને ગીચ વસ્તીવાળા રાષ્ટ્રનું સંચાલન કરવાની જટિલતાને પ્રતિબિંબિત કરે છે.

• **ફેડરલ માળખું:**

- ભારત સરકારની એક સમવાયી વ્યવસ્થા અપનાવે છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે સત્તા કેન્દ્ર (કેન્દ્ર) સરકાર અને રાજ્ય સરકારો વચ્ચે વહેંચાયેલી છે.
- જો કે, ભારતને ઘણી વખત અર્ધ-સંઘીય પ્રણાલી તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે કારણ કે કેન્દ્ર સરકાર ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાં, ખાસ કરીને કટોકટી દરમિયાન, વધુ સત્તા ધરાવે છે.

• **સંસદીય લોકશાહી:**

- ભારત સરકારની સંસદીય પ્રણાલીને અનુસરે છે, જે બ્રિટીશ પ્રણાલી પર આધારિત છે.
- વડા પ્રધાન અને મંત્રીપરિષદ સહિતની કારોબારી શાખા વિધાનસભા (સંસદ)માં બહુમતી ધરાવતા પક્ષ કે ગઠબંધનમાંથી લેવામાં આવે છે.

• **મૂળભૂત અધિકારો:** ભારતીય બંધારણ તમામ નાગરિકોને મૂળભૂત અધિકારોના વ્યાપક સમૂહની બાંધધરી આપે છે. આ અધિકારોમાં સમાનતાનો અધિકાર, સ્વતંત્રતાનો અધિકાર, શોષણ સામેનો અધિકાર, ધર્મની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર, સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો અને બંધારણીય ઉપાયોના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે.

• **રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો:**

- બંધારણમાં રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ થાય છે, જે સામાજિક અને આર્થિક ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સરકાર માટે માર્ગદર્શિકા છે.
- કાયદાકીય રીતે અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોવા છતાં, તેઓ દેશના શાસનમાં મૂળભૂત છે અને નીતિ-નિર્માણને માર્ગદર્શન આપે છે.

• **મૂળભૂત ફરજો:**

- 1976માં 42મા સુધારા દ્વારા બંધારણમાં મૂળભૂત ફરજો ઉમેરવામાં આવી હતી.
- નાગરિકોની કેટલીક નૈતિક અને નાગરિક જવાબદારીઓ છે, જેમાં બંધારણનો આદર કરવો, સંવાદિતાને પ્રોત્સાહન આપવું, પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવું અને ઉત્કૃષ્ટતા માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

• **ન્યાયિક સમીક્ષા:**

- ભારતીય ન્યાયતંત્ર પાસે કાયદાઓ અને સરકારી ક્રિયાઓની સમીક્ષા કરવાનો અધિકાર છે જેથી ખાતરી કરી શકાય કે તેઓ બંધારણ સાથે સુસંગત છે.
- ન્યાયિક સમીક્ષાની આ શક્તિ મૂળભૂત અધિકારોની સુરક્ષા માટે એક નોંધપાત્ર લક્ષણ છે.

(3) મૂળભૂત અધિકારો : **Fundamental Rights** : ભારતીય બંધારણમાં મૂળભૂત અધિકારો એ કાનૂની બાંહેધરીઓનો એક સમૂહ છે, જે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરે છે અને સમાનતાની ખાતરી આપે છે. નાગરિકોના અધિકારો અને સ્વતંત્રતાઓની સુરક્ષા માટે તેઓ નિર્ણાયક છે. અહીં વધુ વિગતવાર સમજૂતી આપવામાં આવી છે:

• **અધિકારોના પ્રકારો: Types of Rights**

- મૂળભૂત અધિકારોને છ મુખ્ય જૂથોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે:
 - સમાનતાનો અધિકાર
 - સ્વતંત્રતાનો અધિકાર
 - શોષણ સામેનો અધિકાર
 - રાઈટ ટુ ફ્રીડમ ઓફ રિલિજિયન
 - સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો
 - બંધારણીય ઉપાયોનો અધિકાર

• **સમાનતા:**

- મૂળભૂત અધિકારો કાયદા સમક્ષ સમાનતાની ખાતરી આપે છે અને ધર્મ, જાતિ, લિંગ, જાતિ, જાતિ અને જન્મસ્થળ સહિતના વિવિધ આધારો પર આધારિત ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.
- તેઓ અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગો જેવા ઐતિહાસિક રીતે વંચિત જૂથો માટે હકારાત્મક પગલાંને પણ પ્રોત્સાહન આપે છે.

• **સ્વતંત્રતાનો અધિકાર:**

- આ અધિકારો વાણી અને અભિવ્યક્તિ, સભા, સંગઠન, યજમાન અને રહેઠાણ જેવી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાઓનું રક્ષણ કરે છે.
- તેમાં મનસ્વી ધરપકડ અને અટકાયત સામે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને સંરક્ષણના અધિકારનો પણ સમાવેશ થાય છે.

• **શોષણ સામેનો અધિકાર:**

- આ શ્રેણીમાં એવા અધિકારોનો સમાવેશ થાય છે જે બળજબરીથી મજૂરી, બાળ મજૂરી અને તસ્કરી પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. તે વ્યક્તિઓના ગૌરવ અને કલ્યાણની ખાતરી આપે છે.

• **રાઈટ ટુ ફ્રીડમ ઓફ રિલિજિયન:**

- આ અધિકારો ધર્મનું આચરણ કરવાની, પાળવાની અને પ્રચાર કરવાની સ્વતંત્રતાની બાંધધરી આપે છે. તેઓ ધાર્મિક ભેદભાવ પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે છે.

• **સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો:**

- આ અધિકારો ભાષાકીય અને ધાર્મિક લઘુમતીઓના હિતોનું રક્ષણ કરે છે અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની સ્થાપના માટે જોગવાઈ કરે છે.

• **બંધારણીય ઉપાયોનો અધિકાર:**

- નાગરિકોને હેબિયસ કોર્પસ, મેન્ડેમસ અને સર્ટિઓરી જેવી રિટ દ્વારા મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે સુપ્રીમ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કરવાનો અધિકાર છે.

4. મૂળભૂત ફરજો : Fundamental Duties: 42માં સુધારા દ્વારા 1976માં ભારતીય બંધારણમાં મૂળભૂત ફરજો ઉમેરવામાં આવી હતી. તેઓ રાષ્ટ્ર પ્રત્યે નાગરિકોની જવાબદારીઓ અને નૈતિક જવાબદારીઓ પર ભાર મૂકે છે. અહીં વધુ વિગતવાર સમજૂતી આપવામાં આવી છે:

- **બંધારણીય જોગવાઈઓ:**

- મૂળભૂત ફરજો ભારતીય બંધારણની કલમ ૫૧ એ માં સ્થાપિત કરવામાં આવી છે.
- શરૂઆતમાં, ત્યાં દસ ફરજો હતી, અને 11 મી ફરજ પછીથી ઉમેરવામાં આવી હતી.

- **ફરજોના ઉદાહરણો:**

- કેટલીક મૂળભૂત ફરજોમાં સામેલ છે:
 - બંધારણ અને રાષ્ટ્રીય પ્રતીકોનું સન્માન કરવું.
 - તમામ નાગરિકો વચ્ચે સંવાદિતા અને સમાન બંધુત્વની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવું.
 - જાહેર સંપત્તિનું રક્ષણ કરવું અને હિંસાનો ત્યાગ કરવો.
 - પ્રાકૃતિક પર્યાવરણનું રક્ષણ અને સુધારણા.
 - વૈજ્ઞાનિક સ્વભાવ, માનવતાવાદ અને જિજ્ઞાસા અને સુધારણાની ભાવનાનો વિકાસ કરવો.
 - વ્યક્તિગત અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિના તમામ ક્ષેત્રોમાં શ્રેષ્ઠતા તરફ આગળ વધવું.

- **બિન-ન્યાયસંગત:**

- મૂળભૂત અધિકારોથી વિપરીત, મૂળભૂત ફરજો કાનૂની રીતે અદાલતો દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાતી નથી. જો કે, તેઓ નૈતિક અને નૈતિક માર્ગદર્શિકા તરીકે સેવા આપે છે, નાગરિક જવાબદારીને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજની ભાવનાને પ્રોત્સાહિત કરે છે.

- **સુધારો:**

- મૂળભૂત ફરજોમાં સંસદ દ્વારા સુધારો કરી શકાય છે, પરંતુ આવો કોઈ પણ સુધારો બંધારણના મૂળભૂત માળખા અનુસાર હોવો આવશ્યક છે.

ટૂંકમાં, ભારતીય બંધારણની પ્રસ્તાવના, મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ, મૂળભૂત અધિકારો અને મૂળભૂત ફરજો સામૂહિક રીતે ભારતના લોકશાહી અને બંધારણીય માળખાનો પાયો નાખે છે. તેઓ મૂલ્યો, સિદ્ધાંતો અને જવાબદારીઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે, જે સરકાર અને નાગરિકો બંનેને ન્યાયી અને સર્વસમાવેશક સમાજની શોધમાં માર્ગદર્શન આપે છે. આ બંધારણીય તત્વો ભારતના શાસન અને સામાજિક તાણાવાણાને આકાર આપવાનું ચાલુ રાખે છે.

PART D :

રાજકીય વિચારો: અહિંસા, સત્યાગ્રહ અને સામાજિક ન્યાય

Political ideas: Non-violence, Satyagraha and Social Justice

1. અહિંસા : Non-violence :

અહિંસાના સિદ્ધાંતો:

- **શારીરિક હિંસાનો અસ્વીકાર:** અહિંસા અથવા "અહિંસા", એ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે, જેનાં મૂળ ભારતીય ફિલસૂફી અને સંસ્કૃતિમાં રહેલાં છે. તે મનુષ્યો, પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિઓ સહિત કોઈપણ જીવો સામે શારીરિક બળ, હાનિ અથવા આક્રમણના ઉપયોગને સ્પષ્ટપણે નકારે છે.
- **સક્રિય પ્રતિકાર:** અહિંસા હિંસાનો આશરો લીધા વિના નૈતિક અને નૈતિક માધ્યમો દ્વારા અન્યાય અને દમન સામે સક્રિય પ્રતિકારને પ્રોત્સાહિત કરે છે. તેમાં હિંમત અને અહિંસક ક્રિયા સાથે દમનકારી પ્રાણાલીઓ અને પ્રથાઓનો સામનો કરવાનો સમાવેશ થાય છે.
- **નૈતિક શક્તિ:** અહિંસા દમન, ભેદભાવ અને અન્યાયનો પ્રતિકાર કરવા માટે વ્યક્તિઓ અને સમુદાયોની નૈતિક શક્તિ પર ભાર મૂકે છે. હિંસાનો આશરો લીધા વિના અન્યાય સામે ઉભા રહેવા માટે તેને આંતરિક ધૈર્યની જરૂર હોય છે.
- **સહાનુભૂતિ અને કરુણા :** અહિંસાનાં મૂળિયાં તમામ જીવો પ્રત્યેની સહાનુભૂતિ અને કરુણામાં રહેલાં છે. તે આક્રમકતા અથવા અન્યાયની સ્થિતિમાં પણ સમજણ, ધૈર્ય અને ક્ષમા શીખવે છે.
- **ઉકેલો શોધવા:** અહિંસા સંઘર્ષોનો શાંતિપૂર્ણ ઉકેલ શોધે છે, જ્યારે પણ શક્ય હોય ત્યારે વાટાઘાટો, સંવાદ અને સુલેહ પર ભાર મૂકે છે. તે હિંસાને તકરારો હલ કરવામાં નિષ્ફળતા તરીકે જુએ છે.

અગ્રણી વ્યક્તિઓ અને હલનચલનો:

- **મહાત્મા ગાંધી:** મહાત્મા ગાંધી, જે બાપુ (રાષ્ટ્રપિતા) તરીકે પણ ઓળખાય છે, તેઓ કદાચ ભારતીય સંદર્ભમાં અહિંસાના સૌથી પ્રતિષ્ઠિત હિમાયતી છે. તેમણે અહિંસક સવિનય કાનૂનભંગનો ઉપયોગ બ્રિટિશ સંસ્થાનવાદી શાસન સામે ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય ચળવળમાં એક શક્તિશાળી સાધન તરીકે કર્યો હતો.
- **માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયર :** અમેરિકાના નાગરિક અધિકાર નેતા માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયર પર ગાંધીજીના અહિંસાના સિદ્ધાંતોની ઊંડી અસર થઈ હતી. તેમણે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં વંશીય ભેદભાવ અને ભેદભાવ સામે લડવા માટે અહિંસક વિરોધ પ્રદર્શનો, સવિનય કાનૂનભંગ અને નાગરિક અધિકારોની ચળવળનો ઉપયોગ કર્યો હતો.
- **નેલ્સન મંડેલા:** નેલ્સન મંડેલાએ શરૂઆતમાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં રંગભેદ વિરુદ્ધ સશસ્ત્ર સંઘર્ષની હિમાયત કરી હતી, પરંતુ બાદમાં રંગભેદનો અંત લાવવા અને વંશીય સંવાદિતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે તેમણે અહિંસા અને સુલેહનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

અસર અને વારસો:

- અહિંસાએ ભારતના ઇતિહાસ પર, ખાસ કરીને સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ દરમિયાન, ઘેરી અસર કરી છે. તેણે લાખો ભારતીયોને અંગ્રેજ શાસન સામે અસહકાર અને સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળમાં જોડાવાની પ્રેરણા આપી હતી.
- વૈશ્વિક સ્તરે, અહિંસા એ કાર્યકરો અને નેતાઓ માટે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત બની રહી છે જેઓ સંઘર્ષોના શાંતિપૂર્ણ ઉકેલો શોધે છે, માનવાધિકારોની હિમાયત કરે છે અને સામાજિક ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપે છે.

(૨) સત્યાગ્રહ : Satyagraha

સત્યાગ્રહના સિદ્ધાંતો:

- **સત્ય માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત છે:** સત્યાગ્રહ, મહાત્મા ગાંધીએ બનાવેલો શબ્દ, "સત્ય" (સત્ય) અને "ગ્રહ" (દૃઢતા) નો સમાવેશ કરે છે. તે વિચાર, શબ્દ અને કાર્યમાં સત્ય પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાને સૂચવે છે. સત્ય એ સત્યાગ્રહનો મુખ્ય અને માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત છે.
- **અહિંસા :** સત્યાગ્રહ એ અહિંસક પ્રતિકારનું એક સ્વરૂપ છે, જે હાનિ, આક્રમકતા કે હિંસાને નકારે છે. સત્યાગ્રહીઓ જુલમનો પ્રતિકાર કરવાની સત્ય અને અહિંસાની શક્તિમાં માને છે.
- **આત્મ-વેદના :** સત્યાગ્રહીઓ હિંસાનો આશરો લેવાને બદલે કે પોતાના સિદ્ધાંતો સાથે બાંધછોડ કરવાને બદલે શારીરિક હાનિ, કારાવાસ કે મૃત્યુ સહિતનાં દુઃખો સહન કરવા તૈયાર હોય છે. દુઃખ સહન કરવાની તેમની તૈયારી એ નૈતિક શક્તિનું એક સ્વરૂપ છે.
- **અંતરાત્માને અપીલ :** સત્યાગ્રહ અન્યાયારીના અંતરાત્માને અપીલ કરવા માગે છે, તેમને અન્યાયને ઓળખવા અને તેમનાં વર્તનને બદલવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે. તેનો હેતુ નૈતિક સમજાવટ દ્વારા જુલમી-દમનકારી ગતિશીલતાને પરિવર્તિત કરવાનો છે.
- **સક્રિય પ્રતિકાર :** સત્યાગ્રહમાં દમનકારી કાયદા કે કાર્યો સામે સક્રિય પ્રતિકારનો સમાવેશ થાય છે. તેમાં ઘણીવાર સવિનય કાનૂનભંગ, અસહકાર અને અહિંસક વિરોધના કૃત્યોનો સમાવેશ થાય છે.

કાર્યક્રમો:

- મહાત્મા ગાંધીએ સત્યાગ્રહનો ઉપયોગ ભારતીય સ્વતંત્રતા સંગ્રામ દરમિયાન અસહકારની ચળવળ, સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ અને ભારત છોડો ચળવળ સહિતની ઘણી મહત્વપૂર્ણ ચળવળોમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી.
- આધુનિક સમયમાં, હિમાયતીઓ અને કાર્યકરો ઘણીવાર સામાજિક ન્યાય, પર્યાવરણીય સંરક્ષણ અને માનવ અધિકાર માટેની વિવિધ ચળવળોમાં સત્યાગ્રહ-પ્રેરિત યુક્તિઓ અપનાવે છે.

વારસો:

- સત્યાગ્રહ હિંસાનો આશરો ન લેતી અન્યાય અને જુલમ સામે પ્રતિકાર કરવાની એક શક્તિશાળી પદ્ધતિ તરીકે એક કાયમી વારસો છોડી દીધો છે.
- તે અહિંસા અને નૈતિક સાહસ દ્વારા હકારાત્મક રાજકીય, સામાજિક અને નૈતિક પરિવર્તન ઈચ્છતા વિશ્વભરના વ્યક્તિઓ અને ચળવળોને પ્રેરણા આપવાનું ચાલુ રાખે છે.

3. સામાજિક ન્યાય: Social Justice

સામાજિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો:

- **સમાનતા:** સામાજિક ન્યાય તમામ વ્યક્તિઓ માટે તેમની પૃષ્ઠભૂમિ, ઓળખ અથવા સામાજિક-આર્થિક દરજ્જાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, સમાન વ્યવહાર અને સંસાધનો, તકો અને વિશેષાધિકારોની સમાન સુલભતા પર ભાર મૂકે છે.
- **ઉચિતતા:** તે ઐતિહાસિક અને પ્રાણાલીગત અન્યાય અને ભેદભાવને સુધારવાનો પ્રયાસ કરે છે, જેથી દરેકને સફળ થવાની યોગ્ય તક મળે. આમાં ઘણી વખત હકારાત્મક કાર્ય નીતિઓનો સમાવેશ થાય છે.
- **સર્વસમાવેશકતા:** સામાજિક ન્યાય સર્વસમાવેશકતા, વિવિધતા અને નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા જૂથોના સમાવેશને પ્રોત્સાહન આપે છે. તે એક એવો સમાજ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે જ્યાં કોઈ પાછળ ન રહે.
- **પુનઃવહેંચણી:** સામાજિક ન્યાયમાં અસમાનતા અને ગરીબી ઘટાડવા માટે સંપત્તિ અને સંસાધનોની પુનઃવહેંચણીનો સમાવેશ થાય છે. તેનો ઉદ્દેશ સામાજિક-આર્થિક અંતરને દૂર કરવાનો છે.
- **માનવ અધિકારો:** સામાજિક ન્યાય આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો સહિત માનવાધિકારોના રક્ષણ અને પ્રોત્સાહન સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલો છે. તે તમામ વ્યક્તિઓની ગરિમા અને સુખાકારીની હિમાયત કરે છે.

કાર્યક્રમો:

- ભારતના બંધારણમાં સામાજિક ન્યાય હાંસલ કરવા માટે કેટલીક જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અનુસૂચિત જાતિઓ (એસસી), અનુસૂચિત જનજાતિઓ (એસટી) અને અન્ય પછાત વર્ગો (ઓબીસી) માટે અનામત અને ઐતિહાસિક રીતે હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા જૂથોના ઉત્થાન માટે સરકારી નોકરીઓનો સમાવેશ થાય છે.
- હકારાત્મક કાર્ય નીતિઓ, અનામત નીતિઓ તરીકે ઓળખાય છે, ઐતિહાસિક અન્યાયને દૂર કરવા અને સામાજિક ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપવા માટે લાગુ કરવામાં આવે છે.

પડકારો:

- સામાજિક ન્યાય પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણીવાર એવા લોકોના પ્રતિકારનો સામનો કરવો પડે છે જેમને હાલની સત્તાની રચનાઓ અને અસમાનતાઓથી લાભ થાય છે.
- સ્પર્ધાત્મક હિતો વચ્ચે સંતુલન જાળવવું અને નીતિઓ અસરકારક, ટકાઉ અને ભેદભાવના નવા સ્વરૂપોને કાયમી ન બનાવે તેની ખાતરી કરવી પડકારજનક હોઈ શકે છે.

મહત્વ:

- સામાજિક ન્યાયને ન્યાયી અને સમાન સમાજનું મૂળભૂત પાસું માનવામાં આવે છે જ્યાં દરેક વ્યક્તિને ગૌરવપૂર્ણ જીવન જીવવાની તક મળે છે.
- ભારતમાં સમકાલીન રાજકીય વાર્તાલાપો અને નીતિનિર્માણમાં તે એક કેન્દ્રીય વિષય બની રહ્યો છે, કારણ કે સામાજિક અને આર્થિક અસમાનતાઓને દૂર કરવાના પ્રયાસો ચાલુ છે.

ટૂંકમાં, આ ભારતીય રાજકીય ખ્યાલો - અહિંસા, સત્યાગ્રહ અને સામાજિક ન્યાય - ગહન દાર્શનિક અને વ્યાવહારિક સૂચિતાર્થો ધરાવે છે. તેમણે ભારતના ઇતિહાસ, રાજકીય ચળવળો અને સામાજિક મૂલ્યોને આકાર આપ્યો છે, નૈતિક શક્તિ, અન્યાય સામે પ્રતિકાર અને સમાનતા અને ન્યાય પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાનો કાયમી વારસો છોડીને.